

УДК 94(477.7):791.65.079"1944"

О. О. Коник

Перший сільський кінофестиваль у Херсонській області (грудень 1944 р.)

У статті на основі документів Державного архіву Херсонської області показано зусилля обласної влади з організації першого сільського кінофестивалю в Херсонській області та відбору відповідного репертуару в контексті поточної партійної політики того часу. Методи обласної влади полягали в тому, що вона виконувала політичні директиви республіканської влади й давала адаптовані до обласних умов загальні вказівки, а районна забезпечувала їх безпосереднє виконання. Репертуарна політика організаторів кінофестивалю демонструвала прагнення до відновлення авторитету радянської влади та комуністичної ідеології на місцях, серед сільського населення Херсонської області, недавно звільненої від нацистської окупації. Цілеспрямований відбір кінострічок відповідного спрямування мав сприяти досягненню цієї мети. Однак така політика не завжди відповідала запитам населення, що призводило до поступового розмивання та нівелювання впливу радянської пропаганди.

Ключові слова: Херсонська область, обласна влада, перший сільський кінофестиваль, репертуарний план, радянська пропаганда.

В статье на основе документов Государственного архива Херсонской области показаны усилия областной власти по организации первого сельского кинофестиваля в Херсонской области и отбору соответствующего репертуара в контексте текущей партийной политики того времени. Методы областной власти заключались в том, что она выполняла политические директивы республиканской власти и давала адаптированные к областным условиям общие указания, а районная обеспечивала их непосредственное выполнение. Репертуарная политика организаторов кинофестиваля демонстрировала стремление к возобновлению авторитета советской власти и коммунистической идеологии на местах, среди сельского населения Херсонской области, недавно освобожденной от нацистской оккупации. Целеустремленный отбор кинолента соответствующего содержания должен был способствовать достижению этой цели. Однако такая политика не всегда отвечала запросам населения, что приводило к постепенному размыванию и нивелировке влияния советской пропаганды.

Ключевые слова: Херсонская область, областная власть, первый сельский кинофестиваль, репертуарный план, советская пропаганда.

The article deals with the first regional rural film festival in the Kherson region. It took place in two stages, from the 1st to the 10th of December, 1944 in the left bank districts and from the 21st to 30th of December – mainly in the right bank area. The study is based on unpublished documents of agitation and propaganda department of the Kherson Regional Committee of the Communist Party of Ukraine (Bolsheviks) that are kept in the State Archives of Kherson region. The task of publishing is to show the efforts of the executive and party authorities formed in Kherson region in March, 1944 to organize the festival and define appropriate repertoire in the context of the current party policy at the time. The main message is to show methods of work of regional authorities that followed Republican political directives and resolutions and gave instructions adapted to regional conditions and then the district authorities provided their immediate implementation. An important role in the film organization of the festival belonged to the regional department of cinemaspreading and the regional office of film distribution, that were the direct organizers of the process in the provinces. Repertoire policy of festival organizers demonstrated aspiration to restore the credibility of the Soviet power and the communist ideology in the country among the rural population of the Kherson region recently liberated from the Nazi occupation. Purposeful selection of films answering the purpose had to help in reaching that goal. However, this policy did not always meet the needs of the population that led to a gradual washing out and leveling the influence of the Soviet propaganda. Other aspects of the theme (the technical side, arrangements of district authorities and local difficulties, lecturer and cultural support of the festival, more detailed analysis of a figurative number and ideological content of the films of the festival program, the problems of regional film distribution those times in general) are promising for further study.

Key words: Kherson region, regional authorities, the first rural film festival, repertoire plan, the Soviet propaganda.

В житті радянського суспільства кіно завжди займало важливе місце. Влада, починаючи від Леніна, розуміла можливості кіномистецтва для пропаганди комуністичних ідей та популяризації правлячої партії. Кіноіндустрія в СРСР мала вельми солідні масштаби, а кінопрокат, що охоплював великі маси населення, приносив чималі прибутки [1].

Радянське кіно та його історія були добре опрацьованою темою, насамперед у середовищі кінознавців, культурологів та істориків

[2; 3]. Протягом радянського часу побачили світ також спеціалізовані видання енциклопедичного характеру, в яких містилися відомості з різних сфер кіновиробництва, кінопрокату, фільмографії і т. ін. [4; 5]. Звичайно, вони мали чітке ідеологічне забарвлення, однак фактична сторона справи прописана там вельми ґрунтовно.

В пострадянський період тема історії кіно зберігає свою актуальність. Історики користуються новими можливостями для більш повного і незаангажованого висвітлення кінематографічної справи у контексті історії становлення та занепаду радянської держави – СРСР [6].

Українські історики останнім часом розробляють нові сюжети, вивчаючи, зокрема, розвиток кіномережі на місцевому рівні [7; 8].

У нашому повідомленні йдеться про дослідження маловідомої сторінки історії – організації у новоутвореній Херсонській області першого у повоєнний час сільського кінофестивалю в грудні 1944 р.

Джерельною базою для цієї розвідки стали вельми інформативні документи відділу пропаганди й агітації Херсонського обкому КП(б) України, що зберігаються тепер у Державному архіві Херсонської області [9; 10]. Однак своїм завданням у даному випадку бачимо використати ту їх частину, що показує зусилля обласної влади з організації такого фестивалю та відбору відповідного репертуару в контексті поточної партійної політики того часу. Інші аспекти теми наразі залишаємо для подальшого вивчення.

Отже, 17 листопада 1944 р. виконком Херсонської обласної ради депутатів трудящих та бюро обкому КП(б)У прийняли постанову "Про проведення першого сільського кінофестивалю". Йшлося про покращення кінороботи на селі і "доведення до широких мас колгоспів кращих патріотичних фільмів, випущених у дні Вітчизняної війни (тоді ще без "Великої" – О. К.). Тим самим херсонська обласна партійна й радянська влада виконували відповідні постанови РНК УРСР та ЦК КП(б)У, прийняті у жовтні 1944 р. Було визначено терміни проведення першого сільського кінофестивалю в Херсонській області та передбачено виконання необхідних організаційних заходів. Для керівництва організацією та проведенням кінофестивалю створено обласну комісію з п'яти осіб: це були представники обкомів партії і комсомолу, облвиконкому, обласного управління кінофікації та обласної контори Головкинопрокату. Райвиконкомам та райкомам КП(б)У районів, де мав проводитися кінофестиваль, пропонувалося утворити районні комісії, на які покладалася відповідальність за підготовку та

проведення кінофестивалю [9, арк. 9]. Вони мали забезпечити приведення приміщень для кінопоказу "у культурний вигляд". Дуже важливою (чи на найголовнішою в тодішніх умовах) була вимога забезпечення безперебійного постачання електроенергії під час кінофестивалю. Районна влада мала також виділити транспортні засоби для "підвозу кращих стахановців сільського господарства в районний центр" для участі в кінофестивалі, а також забезпечити своєчасну доставку та відправку кінокартин згідно з розпису, щоб не допустити зриву кінофестивалю. Репертуарний календарний план фестивалю був складений обласним управлінням кінофікації й затверджений згаданю постановою від 17 листопада. Приміщення, енергія, транспорт – це були проблеми господарського плану, очевидно, найважчі для виконавців.

Простішими для реалізації (за умови формального виконання завдання) були вимоги обласної влади стосовно виділення кращих лекторів та доповідачів для проведення культмасової роботи серед учасників кінофестивалю, вжиття заходів щодо якості показу та культмасової роботи під час фестивалю з побажаннями закріпити ці плановані здобутки й надалі. Простішими вони виглядають ще й тому, що не було чітко визначено, хто саме має їх виконувати – тільки районна влада чи й обласна теж, бо "лектори й доповідачі" могли бути різного підпорядкування територіального, відомчого чи організаційного – радянські, партійні чи комсомольські. Обласна та районна преса мали висвітлювати хід та проведення кінофестивалю [9, арк. 9 зв.].

Залишалося питання про кошти, хто мав усе це оплачувати. Тут крилася певна колізія радянського часу. З одного боку, кіно було зведене в ранг чи не найголовнішого мистецтва для народу. З іншого, ніхто не говорив, що це мистецтво має бути безплатним. Відтак господарючі органи розглядали кіно як джерело прибутку, і то надзвичайно важливого, особливо для формування місцевого бюджету. Обласні посадовці (документ про організацію кінофестивалю підписаний головою виконкому Херсонської обласної ради депутатів трудящих Пилипом Пасенченком та секретарем обкому КП(б)У Олексієм Федоровим) визначили організаційні заходи фестивалю; матеріальні ж питання мали вирішувати безпосередні виконавці.

Вони й вирішували. У листі циркулярного характеру, адресованому начальникам райвідділів кінофікації, цей бік питання прописувався чітко: "Кінофестиваль проводиться платний за існуючими

цінами на квитки". Була, утім, ремарка, що непогано було б, якби колгоспи, радгоспи й МТС закуповували кіноквитки своїм стахановцям своїм коштом [9, арк. 2 зв.].

Деталізувалися й інші визначені облвиконкомом і обкомом партії приписи. Організатори мали чітко розрахувати час, скласти й забезпечити дотримання графіку відвідування, потурбуватися про зразковий порядок, турботливе й культурне обслуговування кіноглядачів. Торговельні організації мали організувати буфети [9, арк. 2]. Тут маємо пам'ятати, що в той час діяла жорстка карткова система, тож буфети могли, принаймні гіпотетично, посилити увагу до заходу.

У кожному окремо взятому районному центрі планувалося урочисте відкриття фестивалю – перед початком демонстрування першого фестивального фільму за участю партійних, радянських і громадських організацій [9, арк. 2 зв.].

Усе це дещо пізніше буде названо "першим колгоспним кінофестивалем з повним розворотом культурно-масової роботи серед глядачів" [9, арк. 11]. Ця реляція тодішнього начальника обласного управління кінофікації Власова, як потім виявиться, була передчасною й видавала бажане за дійсне [10, арк. 1].

Однак поки що обласною владою все було продумано й прописано, аж до термінів інформування з районів: на період підготовки фестивалю, починаючи з 20 листопада 1944 р. – щоп'ять днів, а з 1 грудня – щоденно, телеграфом чи телефоном. Підсумки фестивалю в кожному районі мала підвести згадувана в постанові обласної влади районна комісія, що організовувала його роботу (з представників райкомів партії і комсомолу, райвиконкому, райвідділу народної освіти та начальника райвідділу кінофікації). Звітні матеріали по закінченні першого туру потрібно було направити нарочним в Херсон не пізніше 12 грудня 1944 р. [9, арк. 2–2 зв.].

Обласне управління кінофікації й обласна контора Головкинопрокату відібрали кінострічки для демонстрації в дні фестивалю та склали спеціальний графік ротації кінострічок між ближніми районами за схемою "кільцювання". Очевидно, ці установи не могли буквально виконати спільну постанову облвиконкому й обкому партії про демонстрацію "*кращих патріотичних фільмів, випущених у дні Вітчизняної війни*" й дещо розширили хронологічні рамки, включивши до репертуару фестивалю й деякі довоєнні фільми (див. табл. 1).

Таблиця 1
Фільми, що увійшли до репертуарного плану I туру
першого Херсонського сільського кінофестивалю
(1–10 грудня 1944 р.)¹

№ з/п	Назва	Режисер	Кіностудія	Рік випуску
1.	"Бесприданница" – драма	Яків Протазанов	Рот фронт	1936
2.	"Боевой киносборник № 1" – воєнний фільм	Сергій Герасимов та ін.	Ленфільм Союздитфільм Мосфільм	1941
3.	"Большая земля" – кіноповість	Сергій Герасимов	Мосфільм	1944
4.	"Давид-Бек" – історична драма	Амо Бек-Назарян	Єреванська	1943
5.	"Два бойца" – драма	Леонід Луков	Ташкентська	1943
6.	"Дочь моряка" – мелодрама	Георгій Тасін	Одеська	1941
7.	"Жди меня" – мелодрама	Борис Іванов	ЦОКС ² (Алма-Ата)	1943
8.	"Зоя" – драма	Лео Арнштам	Союздитфільм	1944
9.	"Как закалялась сталь" – драма	Марк Донської	Київська Ашхабадська	1942
10.	"Кутузов" – історичний	Володимир Петров	Мосфільм	1943
11.	"Мечта" – соціально-психологічний	Михайло Ромм	Мосфільм	1941
12.	"Морской ястреб" – воєнний, пригодницький, драма	Володимир Браун	Одеська Ташкентська	1941
13.	"Она защищает Родину" – воєнний, драма	Фрідріх Ермлер	ЦОКС	1943
14.	"Парень из нашего города" – воєнний	Олександр Столпер	ЦОКС	1942
15.	"Подводная лодка" ³ – воєнний	Олександр Іванов	Бакинська	1943
16.	"Последняя ночь", історико-революційний	Юлій Райзман	Мосфільм	1937
17.	"Радуга" – воєнний, драма	Марк Донської	Київська Ашхабадська	1944
18.	"Свадьба" – комедія	Ісидор Анненський	Тбіліська	1944
19.	"Секретар райкому" – воєнний, драма	Іван Пир'єв	ЦОКС	1942
20.	"Учитель" – кіноповість	Сергій Герасимов	Ленфільм	1939
21.	"Цит Джургая" – фільм-концерт	Семен (Сіко) Долідзе	Тбіліська	1944
22.	"Я черноморец" – воєнний, пригодницький, драма	Володимир Браун	Ташкентська Тбіліська	1944

¹ Джерело: назви фільмів [9, арк. 14–15]; вихідні дані з видань [2–6].

² Рос.: Центральная Объединенная киностудия художественных фильмов во время Великой Отечественной войны.

³ Так у документі. Повна назва "Подводная лодка Т-9".

У кожному районі протягом десяти фестивальних днів мало демонструватися шість фільмів. Чотири з них обмінювалися між районами, два надавалися з області додатково в кожний район окремо, що в ідеалі мало забезпечити вчасну доставку коробок з фільмами для демонстрації. Наприклад, у Великій Лепетисі на 1–4 грудня планувався показ фільмів "Мечта" і "Зоя", 5–7 грудня – "Два бойца" і "Бесприданница", 8–10 грудня – "Морской ястреб" і "Учитель". Перші два фільми мали надійти у цей райцентр з Херсонської контори кінопрокату заздалегідь, 27 листопада. Після демонстрації, 5 грудня їх треба було відправити в райцентр Нижні Сірогози, де тим часом демонструвалися стрічки "Два бойца" і "Бесприданница". Вони, своєю чергою, скеровувалися у Лепетиху для демонстрації там 5–7 грудня і т. д. "Додатковими" у даному разі були "Морской ястреб" і "Учитель". Вони також піддавалися ротації між районами, за дещо іншою схемою (для Лепетихи це були картини "Секретарь райкома" і "Кутузов") і т. п. Отже, ключову роль у цих "каруселях" відіграв, природно, Херсон, який заповнював "розриви" в кільцях, користуючись наявним резервом фільмокопій.

Таким чином, глядачі шести районів новоутвореної області (Великолепетиського, Великоолександрівського, Іванівського, Нижньосірогозького, Нововороцовського та Сиваського) у ході першого туру фестивалю могли подивитися більше двох десятків художніх кінокартин.

Другий тур кінофестивалю проводився протягом 21–30 грудня 1944 р. за вже апробованою схемою. Він охоплював ще сім районів області: Бериславський, Генічеський, Голопристанський, Горностаївський, Каховський, Скадовський і Цюрупинський. При цьому Генічеський район мав забезпечуватися фільмами Запорізьким облкінопрокатом, тобто певна кількість кінострічок у херсонських планах не враховувалась [9, арк. 16–17]. Для демонстрації планувалося 26 фільмів, трохи більше, ніж у першому турі. Одинадцять з них вже демонструвалися 1–10 листопада; назви п'ятнадцяти кінофільмів, які не були показані в ході першого туру, див. у табл. 2.

Репертуарна політика організаторів кінофестивалю визначалася, звичайно, наявністю самих копій фільмів, однак принцип відбору кінострічок демонстрував прагнення обласного керівництва до відновлення авторитету радянської влади та комуністичної ідеології на місцях, серед сільського населення Херсонської області, нещодавно звільненої від нацистської окупації. Цілеспрямований відбір кінострічок відповідного спрямування мав сприяти досягненню цієї

мети. У цих фільмах оспівувалась романтика революції, патріотизм і героїзм радянського народу в роки війни (протиставлений підлості й боягузтву ворогів), проводилися прозорі історичні паралелі з вільною боротьбою народів Кавказу проти іноземних загарбників, що підтримувалася "братнім" російським народом, тощо. Документальні стрічки, які було включено до другого туру фестивалю, мали викликати почуття гордості за столицю СРСР – Москву, за "союзну зброярню – Урал" і т. ін.

Таблиця 2
Фільми II туру кінофестивалю (21–30 грудня 1944 р.),
які не демонструвалися під час проведення першого туру¹

№ з/п	Назва	Режисер	Кіностудія	Рік випуску
1.	"Антон Иванович сердится" – мюзикл-комедія	Олександр Івановський	Ленфільм	1941
2.	"Битва за Севастополь" – кінохроніка	В. Беляєв	ЦСДФ ²	1944
3.	"Во имя Родины" (інша назва – "Русские люди" – кіноповість, драма	Всеволод Пудовкін, Дмитро Васильєв	ЦОКС	1943
4.	"Возвращение Максима" – історико-революційний	Григорій Козинцев, Леонід Трауберг	Ленфільм	1937
5.	"Выборгская сторона" – історико-революційний	Григорій Козинцев, Леонід Трауберг	Ленфільм	1938
6.	"Георгий Саакадзе" – історична драма	Михайло Чіаурелі	Тбіліська	1942
7.	"День нового мира" – кінохроніка	Роман Кармен	ЦСДФ	1940
8.	"Март-Апрель" – воєнний, драма	Василь Пронін	Союздитфільм	1943
9.	"Машенька" – мелодрама	Юлій Райзман	Мосфільм	1942
10.	"Небо Москвы" – воєнний, драма	Юлій Райзман	Мосфільм	1944
11.	"Суд идет" – хроніка	Ілля Копалін	ЦСДФ	1943
12.	"Урал кует победу" – документальний	Володимир Бойков	ЦСДФ	1943
13.	"Щорс" – воєнно-історичний	Олександр Довженко	Київська	1939
14.	"Юбилей" – драма, комедія	Володимир Петров	Мосфільм	1944
15.	"Яков Свердлов" – історичний, біографічний	Сергій Юткевич	Союздитфільм	1940

¹ Джерело: назви фільмів [9, арк. 16–17]; вихідні дані з видань [2–6].

² Центральна студія документальних фільмів у Москві.

Далеко не все вдалося організаторам фестивалю. У Нижніх Сірогозах фестиваль було взагалі зірвано через "людський фактор": не вистачило розуму секретареві райкому партії, за вказівкою якого кіномеханік, що випив горілки після важкого самостійного ремонту кіноапаратури, був арештований органами НКВС, а нового не знайшли [8; 10, арк. 1]. У Великій Лепетисі не вистачило пального для електростанцій; подібна ситуація була також у Каховці, Бериславі й Генічеську. Практично скрізь зривалося транспортування коробок з фільмами через відсутність транспорту.

Нарікало керівництво обласного управління кінофікації й на "кліматичний фактор", несприятливу погоду. Під час першого туру йшли дощі, розмиті дороги не сприяли доставці кінокартин у райони та підвозу колгоспників на кіносеанси. "Несподівані" морози у кінці грудня (другий тур) зупинили навігацію по Дніпру, що відрізало деякі райони від Херсона, і т. п. [10, арк. 1].

Репертуарні плани фестивалю, переобтяжені історико-революційними та воєнно-патріотичними кінострічками, також не завжди відповідали запитам населення, що втомилося від війни й прямолінійного радянського агітпропу.

Усе це призводило до зменшення очікуваного ефекту від кінофестивалю, а в подальшому й до поступового розмивання та нівелювання впливу радянської пропаганди.

Цей процес вартий окремого вивчення, як і інші аспекти теми (технічна бік, організаційні заходи районної влади та місцеві труднощі, лекторський і культурний супровід фестивалю, образний ряд та ідейний зміст кінострічок фестивальної програми, проблеми тогочасного обласного кінопрокату взагалі тощо), що залишаються перспективними для подальшого вивчення.

Література

1. Зезина М. Кинопрокат и массовый зритель в годы "оттепели" / М. Зезина // История страны / История кино / под ред. д-ра ист. наук С. С. Секиринского. – М. : Знак, 2004. – С. 389–412.
2. История советского кино. 1917–1967 : в 4 т. – М. : Искусство, 1973. Т. 2. 1931–1941. – 1973. – 512 с.
3. История советского кино. 1917–1967 : в 4 т. – М. : Искусство, 1973. Т. 3. 1941–1952. – 1973. – 319 с.
4. Кинословарь : в 2 т. / глав. ред. С. И. Юткевич. – М. : Советская Энциклопедия, 1966. – 1966. (Энциклопедии, Словари, Справочники) Т. 1. А-Л. – 1966. – 976 столб. с илл.

5. Кинословарь : в 2 томах. / глав. ред. С. И. Юткевич. – М. : Советская энциклопедия, 1970. (Энциклопедии, словари, справочники).
Т. 2. М-Я. Дополнения, указатель. – 1970. – 1424 столб. с илл.
6. История страны / История кино / под ред. д-ра ист. наук С. С. Секиринского. – М. : Знак, 2004. – 496 с.
7. Генега Р. Я. Радянський кінематограф у Львові в перше повоєнне десятиліття / Р. Я. Генега // Укр. іст. журн. – 2011. – № 2. – С. 106–122.
8. Коник Ю. Херсонський кіноекран... З історії повоєнного кінопрокату в області (1944–1952) / Ю. Коник // Наддніпрянська правда. Громадсько-політична газета Херсонської області. – 2016. – 13 січня.
9. Державний архів Херсонської області (далі – ДАХО), ф. П-46, оп. 1, спр. 107.
10. ДАХО, ф. П-46, оп. 1, спр. 377.